

П. Карышковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- І. В. Бруяко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссов – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2021
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2021

¹⁰ *The Great Chronicle of London*, p.220.

¹¹ Richard Haute was also a trusted member of the royal household, and since 1469 had been servant of the king's young daughter, Princess Elizabeth. He continued to rise in royal service thereafter: Mercer, 'Kent and National Politics', pp. 109, 123.

¹² The National Archives, London [hereafter TNA], E 403/844 m5.

¹³ *Notes and Queries*, 2nd Series, IX (February, 1860), p. 91.

¹⁴ A significant quantity of ordnance and other stores had been taken to Kenilworth Castle near Coventry. In the wake of the Yorkist victory after 1461 purchases of weapons were being made from London merchants and craftsmen, but it is uncertain the extent to which the Tower of London was involved: Hanham, *John Benet's Chronicle*, p. 45; TNA, E 403/822 m2 (June), m3 (July); 824 m3 (November)

¹⁵ TNA, E 403/844 m.5

¹⁶ Schofield, *Edward the Fourth*, I, p.593, II, pp. 1, 20.

¹⁷ H. M. Colvin, *The History of the King's Works: The Middle Ages* (London, 1963), II, p. 729; *The Chronicle of London*, ed., N. H. Nicolas & E. London, 1827), p. 146; TNA, E 405/54.

**О. С. Милашевський (Київ), С. В. Головко (Благовіщенське)
ПОСЕЛЕННЯ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЛОЗУВАТА-1
УЛ'ЯНІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Черняхівське поселення Лозувата-1 знаходиться на правому березі річки (рис. 1, 1а). Таке положення є достатньо типовим для пам'яток черняхівської культури. Зокрема, на Середньому Подніпров'ї на берегах річок третього порядку знаходиться 42,9% досліджених пам'яток¹.

Підйомний матеріал поселення складається з ліпної, гончарної кераміки та імпортного посуду – стінки та ручки від амфор (рис. 2). Фрагменти ліпних горщиків (рис. 2: 1-2, 4) за сильно відігнутих характером вінця та складом керамічного тіста можуть бути віднесені до пізньоскіфських посудин типу II за класифікацією Б. В. Магомедова². Такі посудини присутні в комплексах пам'яток черняхівської культури причорноморського регіону³ та Дніпровського Лівобережжя⁴. Вони є характерним етнографічним маркером пізньоскіфського елемента черняхівської культури. Від ліпної кераміки пізньосарматських типів її відрізняє відсутність у керамічному тісті посудин високої концентрації – до 5-7 фракцій середньозернистого шамоту на 1 см². Ліпні конічні миски (рис. 2: 3) також достатньо типовий вид кухонного посуду черняхівської культури, і зустрічаються в матеріалах усіх її етнічних груп – пізніх

Рис. 1. Розташування поселення Лозувата-І

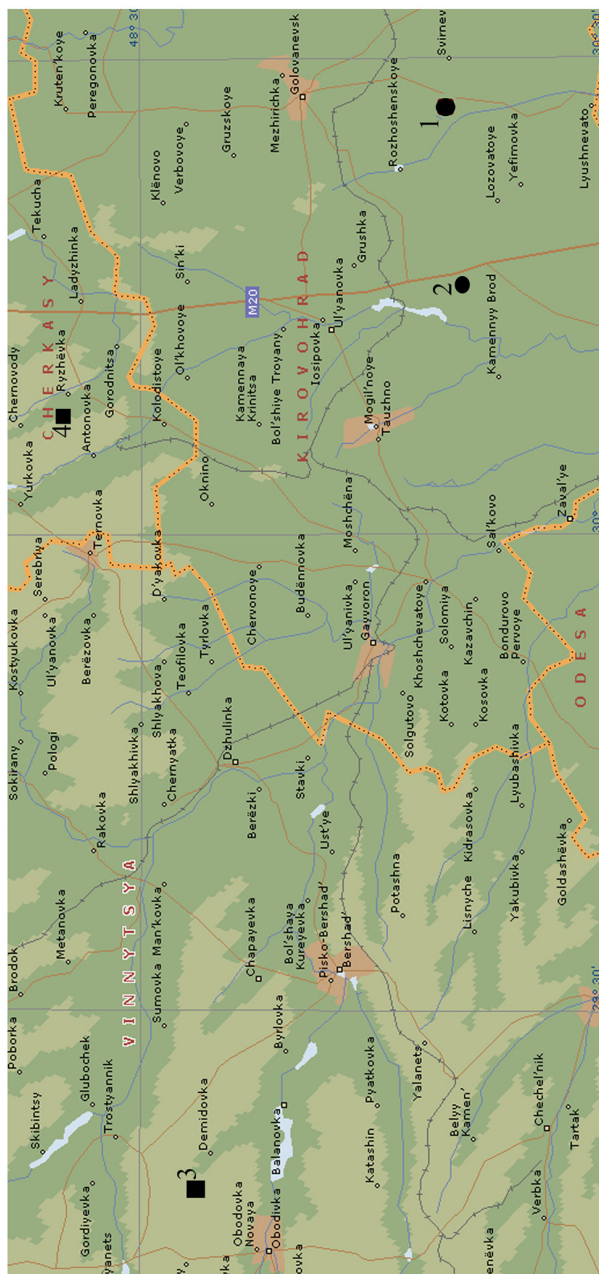
скіфів та сарматів⁵, слов'ян⁶ та германців. Придонна частина ліпного горщика (рис. 2: 11) за такою морфологічною ознакою, як наявність гарно вираженої придонної закраїни, також може знаходити аналогії серед кераміки пізньо-скіфосарматських типів⁷. Від аналогічних форм слов'янського посуду даний фрагмент відрізняє відсутність у керамічному тісті великих фракцій (0,4–0,9 см) шамоту, розосередженого по всій площі посудини.

Гончарна кераміка представлена кухонними (рис. 2: 7) та столовими посудинами (рис. 2: 5-6, 8). Фрагмент гончарної вази (рис. 2: 8) може належати до типу I варіанта 2а за Б.В. Магомедовим⁸.

Хронологія пам'ятки встановлюється за знахідками імпортованих посудин⁹ (рис. 2: 9-10) та денця гончарного горщика із кільцевим піддоном (рис. 2: 6). Фрагмент стінки амфори належить до типу F за класифікацією Д. Б. Шелова¹⁰ і датуються переважно IV ст. н.е. Фрагмент ручки амфори належить до типу Зеест-72 Мірмекійських амфор, котрі датуються автором II–III ст. н.е.¹¹ Проте в ряді сучасних робіт¹² дата цих виробів поширюється і на першу половину – середину IV ст. н.е. А, враховуючи знахідку фрагмента денця гончарної посудини на кільцевому піддоні (рис. 2: 6), котрі з'являються на Середньому Подніпров'ї із середини IV ст. н.е.¹³, дане поселення цілком певнено може датуватись від середини IV ст. н.е.

Треба зазначити, що дана пам'ятка знаходиться менш ніж в 10 км від відомого черняхівського могильника Данилова Балка (рис. 1а)¹⁴ із яскраво вираженим у поховальному обряді (яма із заплечиками і підбосом) пізньоскіфо-сарматським етнічним компонентом. Датуються пам'ятка за залізною пряжкою та скляним кубком другою половиною ю IV – початком V ст. н.е.

Таким чином, можна стверджувати, що в середині IV ст. н.е. в даному регіоні спостерігається присутність серед черняхівського населення груп пізньоскіфо-сарматського походження, що є достатньо характерною рисою черняхівської культури Лісостепової зони України.

● - пам'ятки із пізньоскіфо-сарматським компонентом

■ - пам'ятки із північно-західним (германським) компонентом

Рис. 1а. Карта черняхівських пам'яток регіону (1 – Лузувата-1, 2 – Данилова Балка, 3 – Демідівка, 4 – Рижевська). (германський) компонент

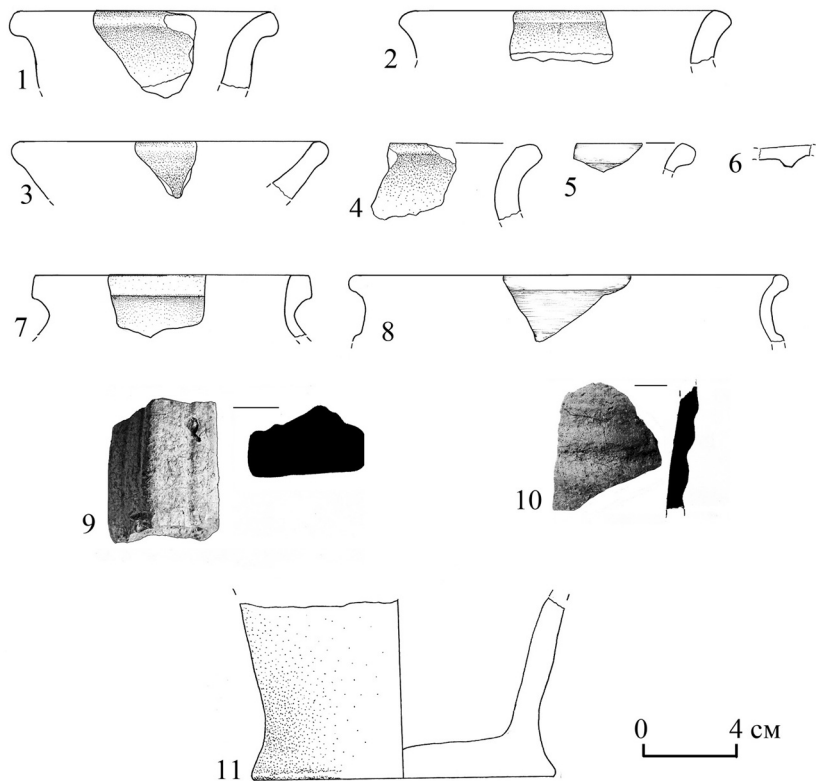

Рис. 2. Знахідки з поселення Лозувата-1: 1-4, 11 – ліпна кераміка, 5-8 – гончарна кераміка, 9-10 – фрагменти амфор.

¹ Шишкін Р. Г. Господарсько-екологічна модель черняхівської культури (за матеріалами Середнього Подніпров'я) // Археологія. 1999. С. 129.

² Магомедов Б. В. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. К., 1987. С. 47.

³ Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin, 2001. С. 46.

⁴ Башкатов Ю. Ю. Памятники черняховской культуры юга Среднего Поднепровья // Germania-Sarmatia II, 2010. С. 15.

⁵ Магомедов Б. В. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. С. 50

⁶ Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. К., 1981. Табл. X.

- ⁷ Тилищак В. С. Ліпна кераміка Чернелево-Руського могильника // *Oium* Черняхівська культура. Київ, 2011. Рис. 7.
- ⁸ Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. С. 49.
- ⁹ Висловлюємо подяку за атрибуцію фрагментів амфор старшому науковому співробітнику науково-дослідного відділу археологічних фондів Національного музею історії України Діденку С.В.
- ¹⁰ Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // *КСИА*. №1978. № 156. С. 19.
- ¹¹ Зеест И. Б. Керамическая тара Боспора // *МИА* № 83. С. 111-112.
- ¹² Сазанов А. В. Хронология амфор мирмекийского типа (Зеест 72 – Bottger I. 5) римского времени // *Древности Боспора*, т. 16. М., 2012. С. 321-348; Иванова О. С. Амфоры мирмекийского типа из раскопок Мангупа // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Нац. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2013. Вип. 68 (№1). С. 276–281.
- ¹³ Петраускас А. В., Петраускас О. В. Про деякі особливості технології та хронології гончарних горщиків черняхівських пам'яток Постугняння // *Археологічні студії*. Київ-Чернівці, 2008. Вип. 3. С. 73.
- ¹⁴ Сымонович Э. А. Погребения V–VI вв. н. э. у с. Данилова Балка // *КСИИМК*. 1952. Вып. XLVIII. С. 62-70.

Н. И. Николаев (Николаев)

ОЛЬВИЙСКИЕ «БОРИСФЕНЫ»:

П. О. КАРЫШКОВСКИЙ ИЛИ В. А. АНОХИН?¹

Исследование ольвийских «борисфенов» продолжается многие десятилетия, уровень их изученности считается достаточно высоким². Тем не менее до сего времени сохраняются альтернативные, значительно различающиеся хронологические модели чеканки «борисфенов». Не приводя здесь историографию³, замечу, что существующие хронологические модели «тяготеют» к двум вариантам: 330–230 гг. до н.э. по П. О. Карышковскому⁴ и 310–280 гг. до н.э. по В. А. Анохину⁵. В 1988 г. П. О. Карышковский, очевидно, не считая хронологическую модель В. А. Анохина сколь-нибудь «опасной», буквально в двух строках обосновал её несостоятельность⁶; тем не менее, датировка «борисфенов», близкая к модели В. А. Анохина, получила определённое развитие⁷. Полагаю, что это связано и с уходом Петра Осиповича в мир иной. Таким образом, хронологические исследования «борисфенов» и в наше время остаются актуальными.

Между тем в 2008–2016 гг. путём синхронизации диахронного каталога *IPE* I² 201 было восстановлено эпонимное летоисчисление

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

AB – Археологические вести

АДУ – Археологічні дослідження на Україні

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АИУ – Археологические исследования на Украине

АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АО – Археологические открытия

АП – Археологічні пам'ятки

БАЭ – Бугская археологическая экспедиция

БФ – Боспорский феномен

ВДИ – Вестник древней истории

ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЗОО – Записки Одесского археологического общества

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры

ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.

ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР

ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры

КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля

КСИА – Краткие сообщения Института археологии

КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея

МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я

МАСП – Матеріали по археології Северного Причерноморья

МГУ – Московский государственный университет

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР

НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаи-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О. , Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тиры.....	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Нємченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року
Папір офсетний

Формат 60×84/8
Тираж 100 екз.

Друк офсетний
Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net